

* ären ngt fr. Vislands m.
Allbo lvd., Sm.

ACC. N:R M. 15286: 1-10.

* Landskap: *Skåne* ..... Upptecknare: *Måtyås G. abo, Lund*
Härad: *Fåns* ..... Berättare: *Johann Nilsson*
Socken: *G. Åsum* ..... Berättarens yrke: *smedmästare*
Uppteckningsår: *1961* ..... Född år *1893 i G. Åsum*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND
—

Imeden. s. 1-10.

LUF III

Jag är född 1893 den 17 den 9, och jag är född här i Sandbäck. Min far var bygnadssnickare och grovarbetare också en del. Innan jag slutade skolan var jag vaktpojke ända tills jag blev 12 år. Sedan kom jag ut och tjänade på annat sätt och sedan gick jag och läste och fortsatte där vid landtbruksarbeten. När jag var 16 år gick jag till far och sade att jag vill bli smed. Men han sade: nej, du får icke det, du får vara snickare. Men jag gav inte upp planen att jag skulle bli smed. När jag var 18 år gammal gick jag till en ^{smed} som hette Molin (han bodde i Åsum) och ^{fick} anställning där. Då gick jag till far och sade att jag hade tagit anställning. Då har du ingenting att göra hemma - sade han. Så att jag fick leva på de 50 ^{gav} kronorna som jag fick i första året i smedjan. Kanske mor ^{gav} ett och annat, ett par stompor eller något annat då och då. Jag var tvungen att klara mig. Ett och halvt år gick. Då tänkte jag: nu skall jag visa vad jag kan. Jag gjorde en ^{kniv}, jag tänkte göra en brödkniv men det blev en slaktarkniv. Jag satte in årstal och namn: far fick kniven och jag fick pengar till en kostym.

Jag fortsatte där till 1914. Då blev det lite besvärligt i smedjan, jag vet inte varför. Då fortsatte jag yrket i ett annat ställe som hette Farlov. Där var jag ända till excersisen och sedan fortsatte jag yrket. Jag blev självständig 1930.

Den första smedjan som jag började var en mycket modern smedja. Den var så, att vi hade en motor som drog en axelledning som i sin tur drog en bormaskin, en fläck och en smedskivan. Bormaskinen var också en äldre modell som man drog för hand. Jag tyckte om detta: för att jag har fått i min hjärna att jag skulle bli järnarbetare. Där hade vi smedjan en länga, och en annan länga där vi hade smedkammaren. Där bodde 4-6 stycken, det var olika hur många vi var.

Tre lärlingar och tre gesäller hade alltid den mästare. Kanske var det mindre antal av gesäller men lärlingar var det alltid tre. Det var en viss ordning på lärlingarna: den första års lärlingen skulle göra allt ärande för gesällerna. Han skulle hämta vatten, han skulle sköta fyren och varje lördag fick han pengar för att hämta brännvin från bolaget. Det gick varje lördag likadant hela året för honom. Ibland kunde han en 10 öring men oftast fick han ingenting. Andra års lärlingen hade ingenting med det att göra, han arbetade i smedjan. Den tredje års lärlingen hade under sig de två andra, han var höst i rangen. Det var samma sätt med gesällerna också. Den äldre gesällen "den äldste" som den kallades, han skulle alltid stå vid fyren och smi. Och så var det andra gesällen, han möterade vagnar, skodde hästar, : någonting som fick även tredjeårs lärlingen göra ibland. Det var så om det var två gesäller på smedjan. Men oftast var det bara 2 man i en smedja. Mästaren hade en särskild fyr som han stod vid. Han smidde också. Om det var så många man så måste man ha två fyrar. Och man måste tänka på hur det var på den tiden: vi hade ingen svetsning: allting måste göras i fyren. Därför måste man två fyrar. Mästaren smidde bara bulternaglar i regel. Det var inte svårt arbete, han gjorde det för att skulle kunna komma bort lätt från arbetet om han behövde. Han kunde snacka med kunderna i mellanstudder. Han gjorde alltid sådana arbete som inte tog lång tid. Men ibland gjorde han samma arbete som gesällerna.

Förhållandet mellan lärlingar och gesäller var många gånger spänt och många gånger bra. Under tiden jag var i läran hade jag inte så besvärligt med gesällerna för att där var en bra mästare som passade på och tillät inte något bråk i smedjan. Vi hade bara en gesäll som var norra Skåne som var besvärlig.

Jag var så liten till växten att måste ha en extra pall vid ambulten. Det gjorda jag när vi skulle slägga, ~~skrota~~ skrota. Jag slog fel en gång. Mästaren slog mig så

med en mejsel i armen så att jag blev kam för en tid. Det lönade sig ~~att~~ ^{inte} gå omkring att klaga. Jag blev bra igen och vi aldrig talade om den saken.

Vad man fick göra först i en verkstad det var olika. Man fick börja så smått och gänga bult. Jag gjorde så med mina lärlingar att de fick sortera bolt: lägga dem upp i olika dimensioner, olika tjocklek och längd. Och så fick de ta ett tomstock och ta fram olika sorter. Det gjorde jag upp alltid på kvällarna vilka som skall göra det och det: bult, krampor och haspar. Det är inte så förbannad lätt som det ser ut. Man fick lära sig hur man skall slå och slägga: hur man skall använda armen. Man fick lära sig hur man skall använda de tre leder i armen: det är många som inte vet det. Man skall aldrig glömma att man har handleden, de olika verktygen behandlas på olika sätt. Slagvertyg skall behandlas med handleden; man fick träna upp sig att inte överarmen skall användas när man hade en mindre slagverkyg. När man gjorde sitt första stycken, då var det inte fråga om experiment utan det var genast för någon nytta. Sedan fick man passa upp fyren. På kvällarna var alltid att ståla skor. Då fick man själv passa fyren. Man värmdde upp järnet själv. Då fick man det rätta blicket i fyren. Man fick packa upp fyren för att det fick inte vara för varm. Lärlingarna fick lära sig de olika namnen på verktyg: gesellen sade: "ta tre-åttondedels gäng." Först fick man räcka till mästaren ett och annat verktyg, då kunde man inte ta den rätta, då sade mästaren: inte den utan den andra bredvid eller så. Så fick man lära sig viket namn det hade. Det förekom också att gesällerna ~~kv~~ skrev upp namn på ~~den~~ ^{den} var de var för några. Det är inte svårt att börja vid fyren: om man har lust till den då går det lätt. Man lär sig hur färgerna växlas, hur pass fort blir den varm. Det kommer av sig själv s.a.s. Om man skall hetsa eller välla då ser man när det börjar gnistra. Det kommer små gnister dansande på järn. Då vänder man så att

de blir likadant på andra sidan. Det skall vara skärande vitt. Men det får inte komma upp högre för att det smälter då.

Jag har aldrig gjort gesällprov på grund av det blev bråk på den vekstad jag var. Men jag har varit med om sånt på andra ställen. Då slutade vi alla på en gång. Vi var där då sex man. Så gjorde jag aldrig gesällprov.

Vi hade en järnhandlare här i Sjöbo som ~~hette~~ mästaren handlade hos. ~~Vi~~ första års lärlingar fick hämta järnet. Men mästaren kunde också meddela per telefon så att järnhandlaren själv kunde hämta det. Lärlingen körde dit med hästar och hämtade alltid olika dimensioner. Det har jag också hört att man körde till Ystad för järn, men det gjorde inte min mästare. Kanske var det billigare i Ystad. Min mästare fick ett järnvägsglass järn en gång i året. Det ^{var} 8 eller 10 ton. Det räckte kanske inte för hela året, därför fick vi köra ibland till järnhandlare. När mästaren fick ~~y~~ kol, då fick bönderna köra in på gården och kolen stod utan tak hela året. Det spelade ingen roll om det regnade på den, för att den skall läggas i vetten först, innan man lägger upp de i fyren. För det första är det viktigt för att bli av med en del gaser, och för det andra att det skall hålla värma under den kan inte ha värmen över - som den får ^{när} den är torr. Om den får vatten, ~~vatten~~ då koxax den snabbare. Det är mycket stor skillnad på kol som vi använde förr, och den som man kan få nu. Den gamla kolen var ju bäst. Men bara ~~den~~ den, som man fick innan första världskriget. Men just nu får jag kol som jag inte kan klaga på. Den gamla koxades lättare. Jag tror att den kom från England. Vi hade polska kol också. För i tiden använde vi mest lankasker, det var svenskt järn. Det väller mycket lättare än andra järnsorter. Dimensioner hade vi alla, redan under min lärtid. Kanske var de något grövre än man använder idag. Vi hade olika mått på dem. En gång sade gesäll-

len till mig: "ta en sextondedels rundjärnbit". Då hade jag varit länge i läran. Jag gick ut på gården och gick fram och tillbaka. Men jag kunde förståss inte hitta. Man behövde oljor och fetter också i smedjan. Man använde oljor för att smörja maskinerna och gånger. Man skall då tala om också att vi använde vi skummjolk också. Vi hade inte på den tiden spiralborr som vi har nu, utan vi fick själv tillverka borr. Vi använde mjölken till kyla medan vi borrhade. Numera har vi gängolja eller borrolja som är löst i vatten. Vi fick skummjölken på gården eller mejerierna. Smörjan använde vi att smörja vagnar och maskiner.

Vi skodde hästar och beslog vagnar, det var det mesta vi gjorde. Akvagnar, bultevagnar, lastvagnar. Vi har sålt vagnar här överallt i Skåne. Men jag själv gjorde inte några vagnar efter att jag blev mästare. När jag var gesäll gjorde vi vagnar som norrut från Skåne: det var 10 åkvagnar och 2 bultevagnar. Jag fick mäta ut hjulringar till samliga vagnar. Om två stycken arbetar vid ambolten på samma gång med släggor då rytkem blir så: ...- , ...- Första och andra är släggan och den tredje är hammaren. Om man är ensam med släggan så blir det bara: .- / .- / Om man arbetar två och mästaren vill meddela att släggan skulle komma så gnider han ~~han~~ vid sidan på ambolten. Men man "spelar" också med hammaren. Då betyder det att börjar igen med takten: -. / .- / Han säger alltså ingenting bara gnider eller "spelar" med smideshammaren. Om hammeren slår bredvid järnet på ambolten ^{den} betyder att man börjar på nytt. Så kommer hammaren också på järnet. Det betyder också att "sätta av". Om man behöver vända järnbiten, så slår han ett större slag på ambolten. Sánt gör man inte längre. Det användes bara förr. Det kan inte arbeta mer än tre stycken på samma gång vid ambolten. Om man har grovtsmide då var vi tre vid ambolten. Men vid vanliga smiden inte behövdes det mer än två.

När^{vi} gjorde vagnar och slog "hitsen" (svetsade ihop hjulringarna) då arbetade vi tre vid ambolten.

Om vi fick en beställning på vagn, då fick smi hela underrede. Vi har inte köpt någonting till lastvagnar. Men till åkvagnar köpte vi bygglar: det kunde vi också tillverka men det tog för lång tid. T.o.m smidde vi spikar också till lastvagnar. Tidigare gjorde vi vagnar bara på beställning, men i senare tiden - särskild när bilvagnar kom till - gjorde vi en och annan gång på lager också.

På våren arbetade vi mest med vårredskap: harvar och plogar. Det var bara reparationer. Det var mycket sällan att man gjorde sådana redskap. Mästaren ordnade så, att en gårdsredskap reparerades även i vintern. På sommaren var också reparationer på slättermaskiner och andra redskap, men då gjorde vi vagnar också. Vagnar kunde man beställa i vilken tid som helst. Så att det gjorde vi året runt. Mest hade vi göra kanske på våren.

Jag hade aldrig haft något med jordbruk att göra. Jag hjälpte till bara hemma, innan jag började som smedlärning. Det har inträffat rätt mycket, att på vissa smedjor gick lärlingarna och hjälpte till sommararbetet hos lantbrukarna. Jag har själv varit med om det, men då var jag som gesäll. Det var mästarens jord som jag^{gjorde} till med skörden. Det var förståss inte varje dag, utan bara en och annan dag. Det var också att en bonde ringde dit och frågade om vi ville hjälpa till med skörden.

Jag har gjort mycket eggverktyg, sista gången i vintras en jaktkniv till en jägare. Det kan komma beställning på sådan även idag. Inte så länge sedan var här en bonde som ville täckekniv att skära ned halmen med. Då gjorde jag tre stycken för honom. Många som vill skaffa sig en kniv men

det finns ingen som passar honom. Den ~~kvinn~~ jag gjorde sist gjorde jag för 15 kronor. Det går rätt mycket jobb åt en sådan beställning. Man kan göra den av rent stål också, men det är inte den vanligaste. Men det går lättare då att bryta på den. Man tar en järnbit på kvarttom och manbockar den. Man öppnar den och mellan lägger man en stålbit. Man tar vanligt fjäderstål till den. Jag använde aldrig något annat: det var lätt ~~xx~~ att hetsa. Det finns ingen skillnad mellan slaktarkniv och brödkniv i sammansättningen. Det är bara formen som är annan. Jag gjorde många yxor också men bara vanliga små vedyxor. En gång gjorde jag en fällyxa. Jag har gjort röjningkie också, men inte vanliga lie. Vanliga liar gör man inte härnere. Jag har gjort järnbeslag på byggnaderna. Aven i detta år var en beställning på en gammaldags gård. Man smidde ut gångjärnet för i tiden och satte ormanent på det. Jag har aldrig följt någon när det gällde ornamenten, jag tänkte ut själv. Jag har inte haft tid med den.

Jag gör vilket arbete som helst i smedjan, det finns inte så stor skillnad på olika arbetena för mig. Man kan säga att hovbeslagen var det syvaste arbetet vi hade. Jag är så glad att hästerna är försvunna. Hovbeslagen är ett svårt men intressant arbete. Härnere skodde jag inte många hästar men när jag var i Småland då gjorde jag mycket. Jag var 6 år i Småland: mellan 1920-1926. Först var jag 7 km från Vislanda. Det var inget vidare där, för att vi hade mycket dåliga priser. Jag skodde oxar också där. Där hade jag en mästare som jag inte var god vän med: han hade sina idéer om smedyrket och jag hade mina egna. Det finns en viss skillnad ~~mekkan~~ hovbeslaget mellan den skånska och småländska metoden. Skärpningsbeslag i Småland gör man på ett annat sätt än vi här i Skåne. Men det var kanske bara på den tiden. Där satte man man en järnbit liknande en brodd här vid hovspetsen. En gång kom en målare (som var jordbrukare också) och ville sko hästen. Då sade jag till honom att vi kan göra

broddar i stället för den småländska skärpningsen. Men jag ville inte ståla skon. Jag var alltid motståndare att ståla skon. Jag gjorde två broddar för honom. Och det visade sig alla bönder bönder ville ha likadant efter honom. De hade aldrig tänkt på det förr. Men här i Skåne ~~xxxx~~ har vi alltid haft broddar så länge jag minns. Det var skillnad mellan den skånska och småländska vinterskoningen. Här fick de inte några hakar eller någonting som man hade i Småland. Men numera har man här också. Här i Skåne skall man nu stålade hakar. Jag höll upp själv alltid. Men som lärling. ~~Da~~ jag färde höll upp landbrukarna alltid. Men efter 20-talet kom det från städerna till landsbyggdennatt smeden skall hålla upp själv. Ett framben är det lättare att hålla upp, men att bakben - det kvittar vilket - är svårare. Det var rätt mycket frågan om konkurrens: om en smed höll upp själv, fick han mer hovbeslag. Jag höll upp bakbenen också tidigare, men inte i sista tiden. Det tålde jag inte längre.

Det beror på arbetsintensiteten hur många hästar kan man smida en dag. Det kan vara både si och så. En häst tar vanligen en timma. Nu kan man räkna mer tid. Men på den tiden en duktig hovslagare kunde slå omkring en häst på 20 minuter. Jag har också gjort på 20 minuter en gång. Det var jag alldeles ensam om den. Men ~~da~~ hästen skall vara snäll. Och ~~da~~ hoven skall vara också välkött, den kan inte var en halv års gammal. En häst som tål att gå på oskodd och han går inte på hårda vägar, det är bättre honom än att gå skodd. Man skall bara sköta hoven precis som vi klipper naglarna.

Smeden i gemen har varit i forna tider - kanske på sina håll även nu - mycket kunnig, han skall kunna allt. Kan inte smeden allt, då är han ingen smed, i många människans ögon. Bönderna ville att smeden nästan skall vara skäddare. Jag kan ta en epizod från Småland. Jag stod i min verkstad och så kom en man in och ta sitt hjul från vagnen och tog

en glanka. Då stannade han sade: " du smed, kan du löta om de ~~hjul~~ hjul.?" "Du är inte klok, sade jag, trob du att jag är snickare?" "Ja men du är smed" sade han. Då frågade jag om de inte hade någon snöckare där han kom ifrån. Jo, det hade de, men mannen ville inte köra tillbaka. Till slut fick jag göra den ändå. Jag har gjor helt i ordning, lagt ringen på, så att gubben blev nöjd. Det var en arv från forna tider. Man kom till smeden mest arbeten som tillhördé snickare egentligen. När jag ~~var~~ hade min egen verkstad, då gjorde jag inte ~~mer~~ annat arbete än smedesarbete.

När jag var i läran, då fick inte folk vara i smedjan; mästaren körde dem bort därifrån. Men när jag började med min egen, då fanns alltid folk i min smedja och snackade där. De talade om allt som hände mellan himmel och jord. Ofta kom folk och frågade mig om jag fick höra den och den eller om jag fick reda på någonting. Men sånt sprang genom genom huvudet på mig. När jag lärde i Sjöbo, då slötade vi alltid en timma tidigare än på andra smedjor, så att det fanns där alltid ungdommar på kvällarna. Om dem kom innan arbetet slutade då körde mästaren bort dem för gesällerna försumrade arbetet om de var där. Vi skämtade med dem när vi arbetade på ambolten med järn. Gjorde gnistar så att drängarna stack därifrån. Det var nämligen en stor gnistbildning vid det första slaget. De måste då stinka som loppor om de ville ha gnister i kläderna. Man kunde ställa släggan på järnet på så sätt att man kunde rikta gnistregnet på någon. En skolklass kom in min egen verkstad, det var just i Småland, och de ville titta på smedjan. Då gjorde jag en smäll med smedeshammaren på järnet. De sprang ut så att de nästan trampade ned varandra.

I smedyrket sliter man mycket benen och knäna. Och en viss grad ryggen blir överansträngd. Det flesta beror på hovlageriet först och främst. Om man själv håller upp då

ACC. N:R M. 15286:10.

förstör man sina knän. Det var en gesäll som trodde att kolröken var skadlig och han gick ut ofta från verkstad: jag hade besvärligt med honom att erkänna att smideskolröken är inte farlig. De gamla smederna säger, att en gammal smed är väl hållet kött just för röken skull.

10
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND